

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

A Fertő nyugati oldalának településtörténete a helynevek alapján. Ezen a címen ismertettük a *F. és E. 1925. évf.*-ban *Melich János* idevonatkozó nagybecsű értekezését. Erre a kérdésre *Vanyó A. F.* „A Vulka völgyének településföldrajza“ (*F. és E. 1927*) ismertetése kapcsán kitér a magyar támogatással kiadott *Ungarische Jahrbücher*-ben (*VIII. 222*) I. úr, a következő megjegyzés formájában: A *Vanyó* által leírt kisebb földrajzi egységet, a rokoníthatás érdekében nagyobb egységbe kell foglalni, mert különben történetileg is könnyen tévutakra juthatunk, s olyan elméleteket állíthatunk fel, mint pld. *Melich* mérész helynévmagyarázatai, melyeket szerző kritikátlanul átvett és általánosított, nevezetesen, hogy itt a X—XIII. századig túlnyomólag magyarság lakott és csak a XV. sz.-ban nyomta el azt a németység. Holott pld. *Schünemann* munkája elég támaszpontot nyújthatott volna e régi német népcsoportok „Erfassung“-járá. Azt is felpanaszolja I. úr, hogy *Vanyó* csak régebbi magyar részletmunkákra hivatkozik, míg a fiatalabb és fontosabb (!) német munkákat nem veszi figyelembe.

Elismerjük, hogy recenzorunknak igaza van abban, hogy a kis emberföldrajzi egységek lehetőleg nagyobb egységekkel hozandók kapcsolatba. Abban is, hogy az irodalom lehetőleg teljességgel felhasználandó, de másfelől neki is figyelembe kell ven-

nie, hogy ez utóbbinak, egy vidéken élő fiatal tanár esetében, sajnos nem kis nehézségei vannak.

Ami azonban azt illeti, hogy egy kezdő geográfus felülbírálja egy olyan elismert nyelvésztekintély megállapításait, mint *Melich János*, hát ebben már nincs igaza. Ennyi magyar nyelvészeti és történeti képzettséggel, csak kezdő berlini német geográfusok rendelkeznek. *Schünemann* úr érdemeit szívesen elismerjük, (de ismerjük tárgyi és alanyi fogyatkozásait is, (l. pld. *F. és E. 1930. 72.*), s azt is megértjük, hogy védi a saját fajtája multját, de engedje meg I. ifjú barátunk, hogy mi is védhessük a magunkét.

Mivel pedig úgy látszik hogy az idevonatkozó újabb német irodalom is rendelkezésére áll, a tárgyilagosság érdekében szükségesnek láttuk volna annak közlését is, hol és ki cáfolta meg eddig *Melich* szóbanforgó magyarázatait. A tájékozatlan német olvasó így persze könnyen elhiszi, hogy a magyar nyelvtudomány sován célokat követ, míg a németről ezt természetesen világért se szabad hinni, sőt még csak föltenni se. Mi azonban ezt, sajnos, másképpen tudjuk.

Bátty Zsigmond.

Brassó (Barassó) *Győr megyében.* Erdélyi *Barassó* > *Brassó* városunk nevét *R. Nagy László* magyarázta meg a török *Boroşug, *Borşug =

szürke víz pataknevből (M. Ny. XXIV, XXV).

Ugyanő gyűjtötte össze Barassó, Brassó helyneveinket is Hunyadból, Temesből, Hevesből és Hajdúból. Ezek vagy vizek, patakok, vagy vizek mellett fekvő helyek.

Mi Pesty kézirat *Helvénytár*-ban találtunk egy Barassó mélyen iekvő rétet a Rába partján Mörichidán (régén Mörichida), illetőleg egy Barassó fűzest-legelőt a hozzátartozó Árpás pusztán.

udvalevő, hogy itt és a közvetlen környéken besenyők laktak, s török személyhelynevek a tőszomszédban: *Tét, Gyarmat, Tördemész és Teke.*

Bátly Zsigmond.

Tuskánca (erdő, Dabrony és Pórszalók között, Veszprém m. Válasz B. K.-nak). Régi *Tuskánd*, ma *Teskánd* és *Tacskánd* zalai és vasi községek nevét R. Nagy László jeles török nyelvészünk magyarázta meg a *Nyelvtud. Közlemények* 46. kötetében. Ezek a török *tavuskán*, ill. *tuskán* = *nyúl* szóból származnak, s a törökben is, a magyarban is, használatos személynevek voltak. *Nyúl* (és *Nyulad*) nevű embereket a régiségből is ismerünk, s a *Nyúl* családnév ma is közönséges. Bizonyára ilyen nevű embertől kapta nevét a győri árpád-kori *Nyúl* község, ma *Nyúlfa* és *Nyúlhegy*. A *d* gyakori magyar képző, pld.: *Ravasz* + *d* Győrben, a *ravasz* = róka köznéből.

A szóbanforgó *Tuskánca* névben is ez a *tuskán* szó van, (tehát nem a *Tusa*, *F.* és *E.* 1930, mint gondolni tetszik) megtoldva a *ca* (c) magyar kicsinyítő képzővel. Pld.: *Ivánca*, *Várca* stb. A zalai *Teskánd* 1282-ben különben *terra Tuscanch*-nak (olv.: *Tuskánc*) van írva, azaz föltehetőleg *Tuskánc* nevű ember földje, szállása.

Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy *Tuskánca* szintén személynév és ebből helynév.

Eppen ott több, törökből magyarítható személyhelynév van, mint pld. maga *Szalók*, aztán *Antfa* s a szomszéd Egeralján a *Kend-tarró* nevű dülő.*) *Bátly Zsigmond.*

Homok. Homok közszavunk a török *kum*, *kumak* szóból származik, mely nemcsak talajtani értelemben vett *homok*-ot és homokos földet, hanem érthetően, térszíni formát, homokbuckát is jelent. (*Gombocz*: „Bulg.-Türk. Lhwörter“). Ha török népek lakta vidékeken ilyen neveket találunk, mint *Karakum* (= Fekete-homok), *Kyzylkum* (= Vöröshomok), azt kell mondanunk, hogy *homok* névvel egyben azt a földterületet is illették, amelyik homokkal volt borítva, homokból állott, vagyis *Karakum* egyben Fekete homoksivatagot is jelent. Másszóval a *homok* tájrajzi terminus és mint ilyen egymagában is használatos helyrajzi névként.

Szakasztottan így van ez a magyarban is. A Duna-Tisza közti homokvidéket *Anonymus* egyszerűen *Homok*-nak (*Sabulum*), vagy *Alpár homoká*-nak mondja. Ez a Kecskemét körüli vidék *Sambucus* 1571-i mappáján *Homokság* névvel van jelölve (*M. Ny. III, 323*).

*) Szalók = *balog*, *Ant*, a Szalókyak egyik ősenek neve, a török *on* = *tíz* embernévből. V ő ehhez a régi *Szalók terra*-n belül *Gebárt* (*Gebárd*) *háza*—*Szalók*-ot, később *Gebártfalvát*, mely ismét egyik *Szalóky* őstől kapta nevét, s ma csak prédikátumukban szerepel. *Kend*, *Kende* ismert családnév, jelentése a. m. *nép*, *falu*. Nagyon lehet, hogy az 1476-ban már Egeralján lakó, s ma is ott birtokos, egeralji *Bonc* család neve is törökből magyarítható, talán a *ban* + *mak* = *megkötözve lenni* igéből. V ő ehhez a fejemegyei rekesztői *Kancz* (*Koncz*), kimondottan besenyő családnevet (*Csánki*) talán a *kan* + *mak* = *letelepenni* igéből. *Bonc*zöldföle van Zalában, *Konczháza* Ungban.

Néhány okleveles adat: A tihanyi 1055-ös alapítólevélben: „ad eleuu humuk“ = az *elői homok*-hoz (u.-ott szerepel *Fövenyes homok*, *Köves homok* és *Fekete homok* is.^{*)} 1264: „A rét és *Humuk* közt van a határ“, 1269: „In terra, vulgariter — azaz magyarul — *humuk dicta*“ stb. (*Oklsz.*).

Arra is van adatunk, hogy a hátas, halmos v. mélyedéses ilyen helyet hívják *Homok-nak*. Pld.: 1239: *Monticulus Hegeshomok*, 1424: Venissent ad quondam Beerch (= bérc), vulgo *homok*“, 1430: „In terra eminente, vulgo *homok dicta*“, 1408: „In loco *Vapashomok* (= Vápáshomok) dicta“ (*Okl. Sz.*, az utolsó *Nyelvtud. Közl.* 1895, 137).

Mivel a *homok* ezek szerint föld-darabot, szántót, legelőt is jelentett, magától értetődik, hogy ilyenformán birtokos összetételű dülönevek is keletkeztek. Legrégibb a tihanyi alapító oklevél adata: „ad babu humca“ (= a Bába? *homoká*-hoz). Néhány kecskeméti régebbi példa *Hornyik* munkájából (Kecskemét gazd. fejl. tört. 1927): *Arany-*, *Csődör-*, *Szár-*, *Ugule-* és *Borbahomoka* v. földje stb.

Nagyon természetes, hogy ez a megnevezésforma ma is él homokos vidékeinken (pld. Hont, Győr, Somogy, Alsózemplén, Szabolcs stb.), ahol közönséges a *Pálhomoka*, *Péterhomoka* stb. dülönév.

Sőt használatos a *Homokok* megjelölés is, pld. Ohaj és Besenyő közt az Alsónyitra mellett, Hontban Bernece mellett (l. még *F. és E.* 1925, 87, Szabolcs), értve rajta a határnak v. vidéknek nagyobb homokos foltokból v. bukkából álló darabját, v. összességét. (V. ö. *Bikek*, *Gyürek*, *Hanyok*,

Aszók, *Lázak*, *Mecsekek* stb.) Erre is van régi adatunk, 1222: „*Elöhomokok*, colles metales“ Hecse (Győr m. *Kovács* és *Czinár*: *Index. Elöhomok* és *Külsőhomok* most is van ezen a homokos vidéken. A szomszédban van *Likócsok*, a parti *lik*-ak után.) A *Homokok* ebben az esetben homokhalmokat jelentenek. (V. ö. ehhez *M. Ny.* 1929: „*Holmodia* és *logika*“, ahol az egyik vitázó a *holmodia*-t többes számnak tartja. Helyrajzilag is igaza lehet. A mi fentebbi példánk azonban találóbb az övéinél).

Homok egymagában falunévképpen is használatos pld. Somogyban, Szatmárban, Beregben stb. A soproni predium *Humuky* (*Csánki*) nevében a *Homok* (mai neve *Homok*) majdnem sz.-névnek látszik. (De v. ö. *Magasi*, *Berki*, *Hegyi* stb. községnevekkel). Gyakoriatk az ilyen összetételek: *Homok mégy*, *Homok bődöge*, *Homokkomárom*, *Homok egyháza* (*Karácsonyi*: Békés m.) *Homokszállítás* (*Nagykunság*) stb., a homokos vidéken fekvő telepek megjelölésére. Ugyanilyen megjelölés nálunk a *Homokvíz* (amelyik a „*Homok*“-ból jön), törökben a *Kumkul* (*Homokon* fekvő tó).

A magyar „*homok*“ ezekből az itt csak érintett szempontokból is megérne egy kisebb tanulmányt.

Bátky Zsigmond.

Ibafa (falu Baranya és Somogy határán).

Megfejtését mellékesen *Simonyi Zsigmond* adta a *Pallas* Lexikonban „*iva*“ címszó alatt. Azt írja itt, hogy a régiségben előforduló *iva* szavunk, vagy az ósláv *iva*, vagy az ónémet *iwa* (= eibe, tiszafa) átvétele, amit *lbafa* neve is igazol. (L. ugyancsak tőle *M. Nyr.* 1880, 77). E szerint tehát *lbafa* föltehetőleg annyi volna, mint *lbatalva*, *Fenyőfalva*.

*) A réti homok: *feketehomok*, a kötött homok: *vereshomok*. (*Kiss L.*: „Földművelés a Rétközön“, Debrecen, 1929. 10., a *Tisza* István Tud. Társ. kiad. V. k. 20. füzet.)

Ezt a magyarázatot elfogadja *Pais Dezső* is a *M. Nyelv 1912.* évf.-ban „Az aszó elhomályosult összetételei” című szép cikkében a temesmegyei (helyesebben krassói) *Ibaszó* (= Iba + aszó) pataknev magyarázatában, mondván, hogy az első tagot az *Ibafalva* (ma *Ibafa*) nevének első részével azonosíthatjuk, s ezt meg összefüggésbe hozhatjuk az ónémet *iva*, vagy ószláv *iva* = *fűzfa* szóval, amint *Simonyi* teszi.

A dolog azonban nem ilyen egyszerű, mert ehhez először is ilyen analógiák kellenének: *Fűzfalva, Hársfalva, Tölgyfalva, Fenyőfalva* stb. De efféle neveket szerzők nem említnek. *Ibafalva* viszont nyugodtan úgy értelmezhető, hogy az egy *Iba* nevű embernek a faluja, vagyis hogy az *Iba* itt nem köznévi, hanem személynév.

De hát van-e ilyen név a régiségben? Van. Az 1211.-i *tihanyi nagy összeírás* népei között találunk egy *Iba*-t. A *Várad* *Registrom*-ban szerepel egy *Iba* nevű zarándi ember. *Kovács* „Index”-ében is találunk a XIII. sz. közepéről kettőt. A bakonybéli összeírásban (1086, ez azonban későbbi eredetű) említenek egy *pons Iba*-t, vagyis szerintünk nem ibafából való hidat, hanem egy *Iba* nevű emberről elnevezett hidat.

Lehetséges-e mégis a szláv *iva* köznévből magyar személynév? Lehetni éppen lehet. Ilyen volna pld. a *ramocsa, romocsa* növénynev (Daphne, l. *Term.-tud. Közöny 1926, 95, Erdély*), amennyiben ez szláv szó. *Ramocsa* család volt pld. Zemplénben, Abaújban (Csánki), *Ramocsa* van Zalában, *Ramocsaháza* pedig Szabolcsban. Meggondolásra indít azonban az, hogy az *iva* minden szláv nyelvben *iva* és *jiva* alakban ismeretes (*Berneker*: „Etym. Wbuch“)

és nálunk sem került *iba* alakban följegyzésre, viszont volt, ill. van *Iva* (Hont) és *Ivád* (Heves) községünk, amelyek ezzel a szóval kapcsolatba hozhatók.

Egyszóval nekünk az a nézetünk, hogy az *iba* és *iva* csak látszatra ugyanazok, voltaképpen mindegyikük más szó. Az előbbi tehát ómagyar személynév volna, az utóbbi pedig kölcsönvett szláv köznévi, mely nem is volt általánosan elterjedt szó, s nem is maradt fenn nyelvünkben.

Ezt a föltételezett *Iba* magyar személynévet mi a keleti török *Java* oguz törzsnévvel gondoljuk egynek. *Mahmud al Kasgari* szótárában (244) ezt találjuk: *Yva, Iyva, Java* = ein Stamm der Oguz. [V. ö. ehhez (u.-ott 251): *Ürekir* od. *Jürekir*, ein Stamm der Oguz. A *b, v* változásra pedig *Arvuz* = männername u. o. és *Arbuz* = ismert kun vezér].

A török törzsnevek tudjuk a magyarban is gyakran előfordulnak személy- és belőlük helynévképpen.

Talán nem esetlegesség, hogy legrégibb adatunk t. i. *pons Iba* is, a török nevű *Kupán* (Koppány) veszprémi személynévképpel kapcsolatban fordul elő, az ugyancsak otanni török *Tugut séd*-jével és *kút*-jával egyetemben (*tigit* = török méltóságjelző köznévi, ebből *Tét* győri helyneviünk, *Melich*: „Honf. Magy.“)*

Valószínűleg ez a török *lava* rejtezik a somogy-endréd *laba* (régen *Liba, Ioba, Iaba* stb.) pusztá nevében, s ugyan ez lehet az *Ibafalva*-nak tárgyiilag teljesen megfelelő soproni *laba, Ioba háza*-ban is. (Ma *Iobbaháza*.) Iabán folyik keresztül a Koppányba siető *laba* patak is. S ha *Koppány* feltétlenül török személy-, hely- és pa-

*) Téten besenyők laktak. Szomszédjában van a töröknevű Teke, *Tördemész, Gyarmat* és *Gömörö*.

taknév, éppúgy lehet *laba* is az. Más törökös helynévvel is támogatjuk ezt a véleményünket: *Jankó János* Balaton néprajza monográfiájában olvas-sük, hogy Endréd határában van egy *Kotlok* nevű határrész, egykori templomhellyel, vagyis *Kotlok* valamikor község lehetett. (Gyakori eset ez itt, pld. mindjárt a szomszéd Kilitiben is). A névben mi a török *Kutlug* = „szerencsés, boldog“ köznevet látjuk (*Sejk Szulejmán* és *Mahmud* szótára, az utóbbiban: *Kutlug* és *Kutlug Tikin* = Männername. Bulgáriában van *Kutlubej* község. A *g* kiesése ne-veknél közönséges).

Elég az hozzá, hogy *Ibafalvát*, *Ibafát* mi nem a szláv *ivá*-ból vezetnénk le, s még *Ibaszó* patakunkról sem állítanánk határozottan, hogy ez az *iva*-val kapcsolatos. Eppen úgy lehet az *sz.*-név is. (V. ö. ehhez: *F. és E. 1925, 122, Pál + aszó*, v. *Keve + aszó* stb.)

Hogy mi a jelentése a török *java* (*iva*) szónak, arról nem tudunk nyilatkozni. *Szulejmán* szótárában *java* = „idegen, elveszett, ellenség“. S ez népnévnek nagyon megfelelő volna.

Bátky Zsigmond.

Dad (falu, Komárom m. Válasz). Teljesen megnyugtató magyarázatot nem tudunk adni róla. Annyi aligha-nem bizonyos, hogy *Dad* személynév. Igazolja ezt a somogyi *Dad + falva*, mely később *Dattalvá*-nak van írva,

ma pedig *Datta* néven él tovább. (Az adatok, valamint az alábbiak is, *Csánki* tört. földrajzából vannak véve).

Dad-ot nem, de *Tad* sz.-nevet csak-ugyan találunk a régiségben (pld. *Okl. Sz.* „csid“ címszó alatt, v. *Kovács* „Index“-ében). A *t-d* változás-ra példának vehetjük a baranyai *Torda* nevét, mely ma *Dárda* alakban van meg, v. pld. *toppan* = dobban stb. Erről a *Tad*-ról pedig azt gondoljuk, hogy a régiségben gyakori *Tadeus*, *Tadiás* sz.-névnek megrövidült, becéző alakja, amire sok példánk van, pld. *Jacobus*-ból *Ják*, *Ladislaus*-ból *Lád* stb.

Tad volt Somogyban (l. *Péntekhely* alatt, s talán ugyanaz az 1082-ben említett *Tát*), *Thaadd* Csanádban, *Tagy* Szatmárban, *Tadis* Bodrogban, *Tagyos* Komáromban, *Tagyon* Zalában, *Tátika* Zalában (korábban *Tadeuka*, *Tadika*, mégpedig sz.-név), *Tádika* Somogyban, *Tádéfalva* u.-ott, *Tádok* Torda stb. Azt hisszük ezek mind ebből vannak képezve. Nagyon valószínű, hogy ide-tartoznak a *Dadá-k* is (Somogy, Tolna, Szabolcs), sőt esetleg a *Tát*-ok is. A mai fejrmegeyi *Dád*-ot a XIII. sz.-ban *Dadá*-nak írták (*Károly*: Fejér vm. tört. IV. k.). *Tát* van Esztergomban, *Táté* Alsó-Fehérben, *Tátony* Somogyban. (L. még *F. és E. 1924, 121 Tagyon* alatt.)

Bátky Zsigmond.